

УДК:
316.48(497.11)

Прегледни
рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXI) VIII, vol=22
Бр. 4 / 2009.
стр. 25-42.

*Владан Станковић**

Институт за политичке студије у Београду

ДРУШТВЕНИ СУКОБИ У СОЦИОЛОШКОЈ ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ СРБИЈЕ**

Сажетак

Циљ овога рада је да укаже на основне импулсе сукоба у српском друштву и да предложи неке од мера за његово успешно превазилажење. Аутор најпре полази од основних теоријских (социолошких) претпоставки, како би касније могао да их методолошки преведе на поље радног дефинисања предмета истраживања. Коначно, аутор овако дефинисан предмет истраживања користи да применом мултидисциплинарног приступа проблему прикаже и практичне резултате истраживања. Користећи критичку научну теорију, али и функционалистички приступ предмету истраживања, аутор комбинује метод посматрања, статистички метод, метод анализе садржаја, упоредни метод и сл. социолошке методе ради извођења налаза стања, за који, на крају, предлаже и изван број мера, како би се постојеће стање превазишло.

Кључне речи: друштвени сукоби, социјални сукоби, социологија, сиромаштво, корупција, друштвено раслојавање

* Истраживач у ИПС, Београд

** Рад је настао у оквиру научног пројекта “Друштвене и политичке претпоставке изградње демократских институција у Србији (149057 Д), који се реализује у оквиру Института за политичке студије у Београду, а финансира Министарство за науку и технолошког развоја Републике Србије.

1. ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ ПРЕДМЕТА ИСТРАЖИВАЊА

1. Немали је број аутора који су социологију, између осталог, дефинисали и као науку друштвене кризе.¹⁾ Имајући у виду разлог и сврху настанка ове релативно младе науке, ови аутори полазе од чињенице да унутар свих друштвених односа вребају базичне супростављености,²⁾ које пре или касније прерастају у различите облике друштвених сукоба: од надметања и ривалстава, преко побуна, до револуција и промена поредака.³⁾ Стога би задатак социологије, као науке, био да понуди критички осврт на постојеће односе у друштву у коме су друштвени сукоби његови неспорно саставни чиниоци, али и да понуди извесна решења која би ове сукобе надвладала и омогућила опстанак поретка, и толико неопходну друштвену стабилност.

2. По питању друштвених сукоба у социологији су се у основи искристалисала два опречна теоријска става. Критичка али и системска социолошка теорија са различитих ће позиција вредновати улогу, домашаје и значај друштвених сукоба.

Критичко преиспитивање је предводила *марксистичка* научна мисао која је друштвене сукобе сагледавала као неизбежну појаву у друштву које је само по себи устројено на неравноправним и неправедним основама. Код Маркса и његових следбеника јавља се идеја о томе да су друштвени сукоби основ друштвене и системске динамике друштва, која неумитно пролазе развојне фазе од робовласничког поретка ка бескласном друштву комунитарних заједница.⁴⁾ Друштвени сукоби, који су овде доживљени као својеврсно чедо прародитељског греха својинске неравноправности, омогућа-

1) „Друштвена криза тако постаје не само најважнији instrument за razumevanje suštine sociologije, i tumač njene istorije već, kada se detaljnije ona analizira, vidi se da je bitan sastojak nauke o društvu bez koje ova nauka i ne postoji!” (V. Milić: *Sociologija – nauka društvene krize*, Pravni fakultet, Beograd, 1997, str. 9)

2) “Фактор конфликтности изначально заложен внутри социальной структуры, которой свойственны неизбежные противоречия, обусловленные дифференциацией положения индивидов, социальных классов в общественной иерархии.” (С. В. Пронин, А. А. Давыдов, Л. Я. Машезерская и др: *Социальные конфликты в современном обществе*, Наука, Москва, 1993, стр. 29)

3) “Сукоби u društvu rešavaju se na različite načine koji predstavljaju nova stanja: pobedama, prilagođavanjima, ustupcima, cepanjima celina na više novih celina, stvaranjem kvalitativno novih celina i dr.” (S. Flere: “Друштвени sukob”, *Sociološki leksikon*, Savremena administracija, Beograd, 1982, str. 133)

4) О значају друштвених сукоба у марксистичкој социолошкој мисли видети детаљније у нпр: P. Peachey. “Building peace in civil society”, *Cultural Heritage and Contemporary Change Series I – Cultures and Values – Cultural heritage and contemporary change*, No. 34, CRVP, 2006, p.31: “Marxism is the most comprehensive and fully developed conflict theory.

вају друштвену промену, збацивање превазиђеног поретка, и тако омогућавају успон ка вишој цивилизацијској лествици друштвених односа.⁵⁾ Марксисте ће управо у раздвојености власништва над средствима за производњу од голог рада запослених видети основни узрок не само друштвених подела, класних незадовољстава, већ и друштвених сукоба.⁶⁾ Ови сукоби, у зависности од интензитета, варирају од израженог јавног неслагања, преко побуна до револуција.⁷⁾ Излаз из ове, онтолошки постављене, “друштвене грешке” марксизам је пронашао у потреби за есхатолошким решавањем проблема који из капитализма као завршне фазе сурове експлоатације власника у процесима производње над радном снагом запослених, прелази у завршну фазу социјализма, као претпоследњу етапу ка бескласном друштву комунизма, у коме ће све противречности друштвених сукоба за навек престати.⁸⁾

Други став заступају различите *системске* теорије: позитивиста, органициста и функционалиста. Почев од помало наивне контовске представе света, преко Диркемовог органског приступа,⁹⁾ до танано изграђених институционалних форми функционалиста (Парсонса или нпр. Мертонa), друштвени сукоби се из ове социо-

If a common denominator with reference to violence is to be sought among the many, sometimes conflicting sociological theories now prevailing, it will most likely be found in reference to the structural genesis of conflict. Inequities in the distribution of wealth and privilege in society are regarded widely among social scientists inevitably as sources of conflict.”

- 5) “... Marks piše: (...) “Na određenom stepenu svog razvoja materjalne proizvodne snage društva dolaze u protivrečnost s postojećim odnosima proizvodnje... Iz obilka razvoja tih proizvodnih snaga ti se odnosi pretvaraju u njihove okove. Tada nastupa epoha društvene revolucije. S promenom ekonomske osnove vrši se, sporije ili brže, i prevrat celokupne nadogradnje.” (S. Flere: “Društveni sukob”, *Sociološki leksikon*.
- 6) E. Wright: “Class Boundaries and Contradictory Class Location“, *Classes, Power and Conflict*: 112-130, McMillan, London, 1982, p. 115: “Much of the history of class struggle between capitalists and workers, especially in the 19-th century, can be seen as a struggle over the terms of the control of the labor process.”
- 7) У марксистичкој социолошкој теорији управо однос производних снага и производних односа генерише раслојавање и неједнакост, а тиме и друштвене сукобе. (С. В. Пронин, А. А. Давыдов, Л. Я. Машезерская, *Социальные конфликты в современном обществе*, стр.33: “Традиционный постулат марксизма о том, что производственные отношения лежат в основе всех типов общественных отношений вследствие того, что производство лежит в основе обмена, распределения, потребления, нуждается в корректировках.”)
- 8) У марксистичкој теорији значај друштвених сукоба лежи и у чињеници да они активно потпомажу прераспodelу материјалних добара. (Видети у: R. Boudon, F. Bourricard, *Dictionnaire critique de la sociologie*, Presses Universitaires de France, Paris, 1982, p.95: “Pour Marx et les marxistes les conflits sont essentiellement relatifs à la distribution des biens matériels, comme le démontre la célèbre théorie marxienne de l’exploitation.”)
- 9) Ево шта о Диркемовом схватању социологије мисли наш социолог Војин Милић: “(...) i on je u osnovi smisao razvijanja sociološke teorije video u njenoj korisnosti prilikom rešavanja gorućih problema.” (V. Milić: *Prilozi istoriji sociologije*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1989, str.87)

лошке перспективе смештају у посве другачији контекст. Оно што је заједничко за све ове системске теорије, јесте чињеница да су друштвени сукоби премда неумитни – штетне и опасне појаве.¹⁰⁾ Системске теорије ће се међусобно само разликовати у степену штетности друштвених сукоба: од оцене Диркема да се ради о аномичним стањима,¹¹⁾ до Парсонсових налаза да је реч о друштвеној патологији, која разара читаво друштво.¹²⁾ Задатак и дужност је социолога да понуде мере и изнађу решења којима би се штетност друштвених сукоба svela на најмању могућу меру, с обзиром да је њихово трајно отклањање немогуће. Отуда је улога социологије, као науке друштвене кризе, да мерама друштвеног (социјалног) планирања (инжењеринга) осмисли предлоге, којим би се ови сукоби неутралисали.¹³⁾ Због тога Дарендорф пише о институционализацији сукоба, односно о стављању друштвених сукоба под контролу друштвеног система, и самог поретка (који се доживљава као израз консензуса у једном друштву).¹⁴⁾ Ниско сведен интензитет друштвених сукоба постаје легитиман чинилац система у коме су вишеструки друштвени сукоби малих центрифугалних сила не само дозвољени него и корисни, и у коме друштвени сукоби задобијају имонолошко дејство, пошто учествују у изградњи виталности читаве заједнице.¹⁵⁾ За Мертонa ови сукоби настају искључиво

- 10) Тако нпр. функционализам обуздавање друштвених сукоба сагледава не само у светлу казнене политике, већ и у процесима социјализације и мерама социјалне контроле. (О томе детаљније у: В. Станковић, "Парсонс – Архитекта новог поретка", *Политичка ревија*, бр.1/04:267-275, Институт за политичке студије, Београд, 2004, стр.270)
- 11) "Une autre idéologie, qu'on peut qualifier d'idéologie du consensus, voudrait que les conflits sociaux soient nécessairement un symptôme pathologique. Bien qu'elle y apparaisse de façon nuancée, une telle idéologie est présente dans l'œuvre de Durkheim, pour qui les conflits sociaux sont des phénomènes dérivés, résultant de l'anomie qui se développe dans les périodes de crise." (R. Boudon, F. Bourricard, *Dictionnaire critique de la sociologie*, p.94)
- 12) "Funkcionalistička teorija društva u izvornom vidu (T. Parsons) posmatrala je društvene sukobe kao pojavu patologije u društvu, koja je po svojoj prirodi privremena, pretežno spolja izazvana, u suštini strana socijalnom sistemu kojeg zajednički normativno-vrednosni sistem čini u osnovi harmoničnim." (S. Flere: "Društveni sukob", *Sociološki leksikon*, str.133)
- 13) „Srednje posredničke klase su tražile potporu u sociologiji (...) da pokaže ... da su njegove teškoće prolazne i otklonjive. Sada je sociologija trebalo da bude zaista i praktični instrument učvršćivanja položaja pomenutih klasa i stabilizacije njihovog vladanja.” (V. Milić: „Reformatorska uloga nauke o društvu”, *Sociologija – nauka društvene krize*: 35-39, Pravni fakultet, Beograd, 1997, str.35)
- 14) С. В. Пронин, А. А. Давыдов, Л. Я. Машезерская и др: *Социальные конфликты в современном обществе*, стр.40: “Р. Дарендорф ... пишет об институционализации и канализации конфликта. (...) главной формой общественных отношений является социальный консенсус, а социальный конфликт предстает в виде частного и дисфункционального случаев общественной жизни.”
- 15) (...) u složenom društvu i u kome postoji višestrukost sukoba, oni ne moraju imati razarajuće, disocijativno dejstvo na društvenu celinu, već mogu dovesti do unutrašnjeg prilagođavanja

на појединачним примерима, и немају општедруштвени карактер. У ситуационим раскорацима у којима појединац предузима радње он бива распет између недозвољених средстава за којима посеже и дозвољених друштвених вредности које га спутавају.¹⁶⁾

2. РАДНО ДЕФИНИСАЊЕ ПРЕДМЕТА ИСТРАЖИВАЊА

1. Када је реч о радним одредницама појма *друштвени сукоб* или *конфликт* (како се туђицом још изражава овај феномен) ваља истаћи неколико дефиниција које ће нам помоћи у истраживању ове појаве.

За Сергеја Флера друштвени сукоб је “врста друштвеног процеса у којем се стране (појединац, скупина) међусобно отежавају или онемогућавају у остваривању одређених циљева.”¹⁷⁾

Нешто је другачије мишљење групе екс-југословенских социолога који сматрају да је друштвени сукоб “највиши ступањ борбе унутрашњих супротности који доводи до таквог њиховог заоштравања да под одређеним увјетима оне постају искључне, ако то већ нису раније биле, и непомирљиве. Сукоб се очитује у настојању противничких друштвених субјеката да предусретну и онемогуће задовољавање интереса и остваривање намјера противне стране, макар по цијену наношења штете и повреда, па чак и њезиног уништења. Ако до сукоба долази између двију тоталних друштвених група, онда је то рат.”¹⁸⁾

Амерички социолог, немачког порекла Козер (*Lewis Alfred Co-ser*) мишљења је да друштвени сукоби представљају “борбу поводом вредности и претензија на положаје, власт и ретка добра, где стране у сукобу не само да теже задобијају жељене вредности, већ и да неутралишу, оштете, или униште своје противнике.”¹⁹⁾

Неки аутори од друштвених сукоба разликују конфликтне ситуације. Према њима, за разлику од конфликтних ситуација које су

koja doprinose opstanku tog društva. (S. Flere: “Društveni sukob”, *Sociološki leksikon*, str.133)

16) D. Victoroff: “Conflict”, *La sociologie*, Centre d’Étude et de Promotion de la Lecture, Paris, 1970, p.59: “La psychologie sociale retrouve cette notion de conflit dans l’étude des rôles et du statut. Dans cette même ligne de recherche, analysant la relation de l’individu aux valeurs de sa société et aux moyens dont il dispose pour les réaliser. Merton montre que le conflit entre ces valeurs et ces moyens est source de déviations particulières.”

17) S. Flere: „Društveni sukob”, *Sociološki leksikon*, str.133.

18) M. Bosanac, O. Mandić, S. Petković: *Rječnik sociologije i socijalne psihologije*, Informator, Zagreb, 1977, str.632.

19) S. Flere: „Društveni sukob”, *Sociološki leksikon*, str.133.

мањег интензитета, друштвени сукоби су знатно интензивнији и имају један шири, општедруштвени карактер и значај.²⁰⁾

Нешто уже дефинисање друштвених сукоба довешће до њиховог свођења искључиво на социјалне сукобе, тј. сукобе поводом редистрибуције богатства у једном друштву.

3. НАЛАЗ СТАЊА

1. Када се са теоријског плана сиђе у друштвену збиљу уочавамо неколико важних појавних облика друштвених сукоба.

Понајпре ту су друштвени сукоби на пољу идеја. То су религијски и/или конфесионални сукоби који су концептуалне културно-религијске и цивилизацијске природе.²¹⁾ Али, ту је и идеолошка раван сукоба, која у практичној примени добија и политичку димензију. Коначно, у друштвене сукобе у ужем смислу често се подразумевају и економски или, прецизније, социјални сукоби, односно сукоби у вези редистрибуције богатства и онога што колоквијално називамо новостворена вредност.

Друштвени сукоби на нивоу верског, у нашем случају, могу се сагледавати само из перспективе српског народа као целине, без обзира на матичност државе којој је припао након ратова за југословенско наслеђе 1991-1995. године. У њему су се испољиле све супротстављености и различитости у концептуалном приступу културно-цивилизацијским матрицама.²²⁾ Тако су се (по први пут поприлично отворено) муслиманска и римокатоличка визија света сукобиле са православном, у форми коју су многи ословили епитетом верски рат. Концептуални сукоби који се тичу животног стила, сензибилизације културе, нормативног хилијазма, перцепције окружења и сл. различитости наједном су постали пресудни за одређење не само националног него и универзалног.²³⁾ Покушаји конфесија да се пласирају у већинским заједницама у којима су оне саме биле мањина, имао је за последицу страдања и масовна или спорадична иселјавања становништва која су припадала нема-

20) М. Bosanac, О. Mandić, S. Petković: *Rječnik sociologije i socijalne psihologije*, str.297.

21) Z. Vidojević: *Društveni sukobi – od klasnih do ra(t)nih*, Radnička štampa, Beograd, 1993, str.208: "... crkva ima glavnu integrišuću funkciju unutar nacije..."

22) С. Хантингтон: *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 1999. Слично и у: В. Станковић, "Друштвени сукоби: између глобализације и верског фундаментализма", *Политичка ревија*, бр.2-4/07:461-477, Институт за политичке студије, Београд, 2007.

23) Z. Vidojević: *Društveni sukobi – od klasnih do ra(t)nih*, str.209: "... izrazito klerikalni režimi, države hrišćanskog i muslimanskog religioznog fundamentalizma u kojem se sjedinjuju i u vlasti neposredno učestvuju nacionalna oligarhija i visoki kler..."

тичним верским заједницама. Све ово ће утицати да верски разлог у једном тренутку постане доминантна парадигма друштвених сукоба како на територији бивше Југославије, тако, у једном (истина ограниченом) тренутку, и у самој Републици Србији.

Када говоримо о идеолошким сукобима, они се могу прецизније сагледавати како у контексту српског народа као целине, тако и у погледу друштвених сукоба у самој Републици Србији. Идејна концепција уређења друштва свела се на две друштвено-концептуалне матрице. Строга подела на четнике (ројалисте и заступнике вишестраначког система и капитализма) и партизане (републиканце и поборнике једнопартијског система и социјализма) временом је ублажена. На једној страни се налазе присталице “старог-новог” режима који се залажу за: искључиву тржишну привреду, минималну државу и подстицајну пореску политику. На другој, стоје присталице сасвим супротних идејних замислима које се залажу за: делимичан државни интервенционизам у привреди, јаче присуство јавног сектора и значајна социјална давања сиромашнијим циљним групама. Постоје тенденције које указују на то да ће ови идеолошки сукоби још више слабити, мада је, нажалост, матрица тако постављена да уместо интегрализма (узимања најбољег из оба модела), и даље се задржава дуалистичка, конфликтна подела, у којој се свака од страна тврдоглаво држи своје идеолошке матрице.²⁴⁾

Када је реч о политичким сукобима у србијанском друштву, тада ваља истаћи да идеолошка подела на либерале и социјалисте у тренутном односу снага на политичкој сцени доживљава значајну конфузију.²⁵⁾ У основи подела на власт и опозицију може се свести на поделу: глобалисти – присталице мултиполарног света, мада ни та подела није до краја најдословнија. И власт и опозиција имају у својим редовима и либералне и социјалистичке странке, а конфузија бива већа ако се зна да се поједине партије издају за нешто што реално не одговара њиховом програму. Тако је Демократска странка (ДС) по програмском и идеолошком усмерењу више странка левог-центра, дакле партија левих либерала, него што припада правој левици. У опозицији Нова Србија (НС) и нарочи-

24) О политичким сукобима пише Драган Суботић и следеће: “Најчешће конфликти имају негативне ефекте изражене кроз отежану комуникацију, негативне осећаје, стрес, проблеме у доношењу одлука и уништавање многих облика сарадње.” (Д. Суботић: “Лидерство и друштвени сукоби у политици”, *Политичка ревија*, бр.2-4/07:477-510, Институт за политичке студије, Београд, 2007, стр.481)

25) М. Vučinić: “Male i velike partije”, <http://www.nspm.rs/politicki-zivot/male-i-velike-partije.html>, од 29. априла 2009. године

то Демократска странка Србије (ДСС), а у новије време и Српска напредна странка (СНС) гравитирају либерализму (са истицањем традиционалних вредности), док је Српска радикална странка претежно социјалистичка (концепт народњачког социјализма). Несумњива левичарска странка је само Социјалистичка партија Србије (СПС), која међутим није до краја у својим редовима разјаснила дилему: да ли се залаже за концепт униполарног или вишеполарног света.²⁶⁾ Коначно, мале странке у коалицији попут: Г17+, Српског покрета обнове (СПО) или Чанкове Лиге социјалдемократа Војводине (ЛСДВ) представљају класичне либералне партије, глобалистичког усмерења.²⁷⁾ Ова даља деидеологизација политичке сцене требала би (према замислима “стабилизатора поретка”) да смањи друштвене сукобе на политичкој сцени Србије. Да ли ће се, овом својеврсном конфузијом програма, идеологија, и геополитичких усмерења, у томе и успети остаје да се види...

2. Коначно, када говоримо о друштвеним сукобима у ужем смислу, онда се намеће питање најчешће подразумеваних, социјалних сукоба који се тичу борбе за редистрибуцију материјалних (ресурсних, привредних и финансијских) богатстава у једној заједници. Ова борба индукује и одређене сукобе. Ти се сукоби могу разматрати из перспективе друштвених слојева.

“Ратови, трговинска блокада и инфлација највише су погодили становништво са непроменљивим приходима.”²⁸⁾ Међу њима најугроженији су били пензионери, а градски службеници и радници били су друга важна категорија захваћена кризом. Међународна блокада је учинила своје, па су реалне зараде (иако је режим донео пропис по коме нико не може бити отпуштен из службе док трају

26) За СПС је социјализам “само други израз за најдаљи домет демократије”. (*Програмске основе Социјалистичке партије Србије – основна опредељења*, Београд, 1990, стр.6, цитирано према: М. Суботић: “Српска држава у програмима политичких странака у Србији до Дејтонског споразума”, *Политичка ревија*, бр.4/06:809-828, Институт за политичке студије, Београд, 2006, стр.810)

27) Р. Мрдаковић-Цветковић: “Приказ економског програма странке Г17+”, *Политичка ревија*, бр.2-4/07:691-701, Институт за политичке студије, Београд, 2007, стр.691-701. Слично и у: Д. Вукомановић, “Концепти једнакости и социјалне правде у програмима релевантних партија у Србији”, *Политичка ревија*, бр.2-4/07:797-822, Институт за политичке студије, Београд 2007, стр.809: “Г17+ настоји да се у свом програму из 2004. године декларираше као реформска, модернизаторска странка која има конкретан програм економски просперитетне будућности. (...) Г17+ се залаже за отворено друштво засновано на демократији, приватној својини и тржишној економији, у коме слободни појединци и њихова индивидуална права представљају темељ свеукупне друштвене организације.”

28) S. Antičić: “Društvena osnova i sadašnji pokušaj modernizacije”, *Društvena transformacija i strategije društvenih grupa – svakodnevna Srbija na početku trećeg milenijuma*: 19-37, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2004, str.31.

санкције) брзо пале на критични ниво, који није био довољан за го-ло преживљавање. Да би опстао један слој градског становништва (претежно нискоквалификовани, полуквалификовани и део квали-фикованих радника) окреће се сеоској средини из које потиче, и ту проналази спас у тзв. *полутанској делатности*. Био је то процес рерурализације друштва. Други слој становништва који није имао директне додире са селом окреће се “урбанијој вештини прежи-вљавања”, а то је шверц и препродаја које је режим толерисао, бо-јећи се социјалних немира.²⁹⁾

Са друге стране, налазило се село, које је таворило у проце-сима прекинуте модернизације. Већину ове популације чине по-луаутаркична домаћинства, ситних поседа и сваштарских облика привређивања. И овај слој премда социјално угрожен, ипак је себи успевао да обезбеди голу егзистенцију.

Један релативно узак слој утицајних људи у државном апарату и привредним структурама које је контролисао режим успео је да (захваљујући бојазни Милошевића да би њихово незадовољство могло да га склони са власти) уносним монополским пословима незаконитог шверца створи сопствена пословна царства. Започео је процес феудализације Србије у коме је господар давањем пра-ва на крупну трговину давао неку врсту лена својим велможама. На тај је начин оформљен тзв. *увознички лоби*, који је имао пу-ну заштиту државе у тим кризним временима. Са све убрзанијим губљењем легитимитета власти, Милошевићев је режим све више попуштао на пољу правне државе. Сви су на крају учествовали у корупцији: од директора јавног предузећа до портира у каквој установи. Свако је тражио свој део колача, ако не део, а оно бар мрву са стола. Већ су тада социолошка истраживања упозоравала на повећање неједнакости између слојева.³⁰⁾

Након петооктобарских промена нови режим се сукобио са мноштвом аномичних појава: криминализованим друштвом, не-вероватном корупцијом, ниским животним стандардом становни-

29) М. Lazić, S. Cvejić, “Postsocijalistička transformacija i fragmentacija radničke klase – slu-čaj Srbije i Hrvatske”, *Društvo rizika – promene, nejednakosti i socijalni problemi u dana-šnjoj Srbiji*: 107-134, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2008, str.114: “Tako je jednu strategiju preživljavanja činio povratak na samo-proizvodnju, potpunim ili delimičnim povratkom u poljoprivredno zanimanje. Drugi izvor predstavljao je masovni angažman u sivoj i crnoj ekonomiji, koji je dobio širok prostor zbog sloma unutrašnjeg pravnog poretka...”

30) “Sociološka istraživanja rađena tokom 1990- tih u Srbiji, pokazivala su izrazito povećanje nejednakosti materijalnih uslova života između slojeva.” (S. Antić: „Društvena osnova i sadašnji pokušaj modernizacije”, *Društvena transformacija i strategije društvenih grupa – svakodnevnica Srbije na početku trećeg milenijuma*, str.32)

штва, и са поделом рада која је добрим делом “заснована на принуди” (Диркем).³¹⁾ Као решење за излаз из кризе на сто је бачено неколико могућих мера које би довеле до оздрављења привреде и друштва. Прва која се сама наметнула биле су стране донације које су, уместо да буду усмерене у развојне пројекте, завршиле на рачунима властодржаца или, у најбољем случају, за куповину социјалног мира. Друга могућност била су средства нових транши кредита које су нудили ино-повериоци (понајвише ММФ и Светска банка). Тако је дошло до новог задуживања земље и смањивања маневарског простора у вођењу привредне политике, и до битног умањења финансијског суверенитета. И ова су средства уз делимична инфраструктурна улагања углавном завршавала за покривање јавног дефицита и куповину социјалног мира. Истовремено је у процесу приватизације измењена власничка структура привредног система. Највећи број старих предузећа откупили су домаћи тајкуни или странци. Коначно, започело се са реформом правосуђа, које је добило у задатак да уведе више реда у привредна кретања, и да раскрсти са криминалом и корупцијом. Ови финансијски импулси и правосудна реформа, међутим, само су делимично поспешили привредну активност. Србија је остала земља са веома ниским националним производом по глави становника.³²⁾

Што се тиче друштвених слојева након петооктобарских промена, ситуација се делимично изменила. Ипак, остаје мишљење да те промене нису ни приближне очекиваним.

Приватизација је довела до масовног отпуштања радника. Данаас на сто запослених долази чак 85 пензионера и 45 незапослених.³³⁾ Отпуштање иде лако и без потреса, јер се у понуди штапа

31) „Dva osnovna nenormalna stanja društvenog sistema s razvijenom podelom rada jesu: anomična podela rada i podela rada zasnovana na prinudi. Prva se sastoji u nedovoljnoj društvenoj organizovanosti izdiferenciranih društvenih delatnosti, usled čega stalno nastaju poremećaji u društvenom životu. Podela rada, zasnovana na prinudi, sastoji se u tome što raspodela društvenih funkcija ne odgovara raspodeli stvarnih sposobnosti u društvu, pošto se prva raspodela zasniva na klasnim povlasticama.” (V. Milić: *Prilozi istoriji sociologije*, str.88-89)

32) “ (...) Srbija je u ovom periodu i dalje imala jedan od najnižih nacionalnih proizvoda po glavi stanovnika u regionu.” (M. Lazić, S. Cvejić: “Promene društvene strukture u Srbiji – slučaj blokirane post-socijalističke transformacije”, *Društvena transformacija i strategije društvenih grupa – svakodnevnica Srbije na početku trećeg milenijuma*: 39-70, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2004, str.53)

33) „Srbija je preblizu brojke jedan na jedan budući da na sto zaposlenih ima 85 penzionera i 45 nezaposlenih. Stručnjaci upozoravaju da već na proleće iduće godine broj penzionisanih i zaposlenih može da se izjednači zbog sve češćih otkaza. To nijedna država sebi ne može da priušti, a pogotovo ne naša koja je četvrta najstarija populacija na svetu.”

(http://www.pregled.com/info_pregled.php?tmpl=info_pregled_nastavak_tmpl&id_natvak=17261&naziv_rubrike=ekonomija, од 29. септембра 2009. године)

и шаргарепе (принуде и отпремнина) радници опредељују за ово друго. Међутим, повратак људи на посао и стварање нових радних места иде јако тешко. У предизборним обећањима политичких елита главно предизборно обећање је гласило: *Нова радна места!* Та се политичка парола, нажалост, за највећи број незапослених показала само као још једно лажно обећање.

Када је реч о вишем друштвеном слоју, ваља истаћи да је један део ратних профитера, блиских Милошевићевих сарадника, склонио свој капитал у земље постсовјетског простора. Сада тај слој људи покушава да вишеструко оплођен капитал, у ресурсно пребогатом постсовјетском простору, врати у Србију и настави уносне послове. Други део тајкуна, који није био најнепосредније везан са режимом остао је у земљи. Он је помогао “петооктобарцима” да уклоне стари режим, и као противуслугу је добио неслућене могућности монополског пословања у земљи са нерегулисаним привредним саобраћајем и без конкуренције. Истовремено, на све начине се кочи улазак страног капитала који би могао да представља (здраву) конкуренцију овој трговачкој пословној елити.

Са друге стране, иако су радници у приватизованим предузећима добили повећане зараде, које су у октобру 2000. године износиле свега 80\$ по запосленом да би у априлу 2004. достигле вредност од 240\$, раст цена на мало био је, у истом периоду, чак 156% па је ово увећање далеко мање од очекиваног, номиналног.³⁴⁾ За овакве плате радницима је наметнута обавеза знатно напрегнутијег радног напора, уз губитак не само свих управљачка права у откупљеним предузећима, већ и онемогућавање синдикалног организовања.

Ни средња класа није прошла много боље, јер је уз нешто реално више плате уследила ригорозна радна контрола, и стална претња отказима у ионако пребукираном државном апарату. Зараде наставника, лекара, чиновника у државној служби, иако су реално веће него у време старог режима, ни данас не задовољавају статусне потребе средњег сталеза, који за уложене интелектуалне услуге захтева и минимум права на животне и радне услове, одмор и забаву.

Сеоски слој становништва није претрпео очекиване промене. И даље је већински део сељачког слоја заснован са ситном поседу, без јасне стратегије привређивања, и са средствима која једва

34) S. Antičić: “Društvena osnova i sadašnji pokušaj modernizacije”, *Društvena transformacija i strategije društvenih grupa – svakodnevnica Srbije na početku trećeg milenijuma*, str.33.

да су довољна за пуко преживљавање.³⁵⁾ И овде слој сиромашних расте, мада умногоме слабијим темпом у односу на градско становништво.

Незапослени, неквалификовани пензионери и део неквалификованих радника и самохраних мајки остају најугроженије категорије становништва. Њихова друштвена покретљивост ионако је слаба. Њима се опасно приближава и корпус квалификованих радника и службеника који ће у даљим “структурним реформама система” остати без посла. Када је реч о покретљивости друштвених слојева онда жеља за личном иницијативом и пословним самоорганизовањем расте само код младе популације која је већ запослена у приватном сектору.³⁶⁾ Најпокретљивија и најотворенија социјална групација су бивши руководиоци, што се може објаснити високо специјализованим управљачким знањима која други друштвени слојеви не поседују, али и чињеницом да су у процесима приватизације управо ова лица добила могућност да део друштвене имовине на различите начине отуђе и претворе у лични капитал, и тако отпочну сопствени бизнис.

Тако долазимо до сазнања да је незадовољство опште. Виши друштвени слој је незадовољан начином заштите свога капитала и корупцијом која га умногоме омета у пословању. Средњи слој је незадовољан очекиваним у односу на статус на који полаже право. Коначно, најнижи слојеви становништва незадовољни су самом чињеницом да они и њихове породице једва преживљавају. Истраживања јавног мњења су показала да је чак 74% становника Србије незадовољно својим социјалним положајем, а за преко половину је социјални положај неиздржив. Уз то 57% држи да Србија иде у погрешном смеру, а чак 40% изражава спремност да живи пре у друштву једнако сиромашних, него у оном у коме преовладава не-

35) S. Cvejić: “Strukturalni efekti siromaštva u Srbiji”, *Društvo u previranju – sociološke studije nekih aspekata društvene transformacije u Srbiji*: 21-32, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2006, str.29: “Stope siromaštva i rizika od siromaštva kod poljoprivrednika su niži nego što bi se moglo očekivati. Podaci iz ovog istraživanja pokazuju da su siromaštvo i riziku od siromaštva znatno više (skoro 7 puta više!) izloženi poljoprivrednici sa malim i slabo opremljenim posedom.”

36) “Evidentno je, i u ovom slučaju, da najviše spremnosti za samozapošljavanje i osnivanje firmi, što znači i najviše spremnosti da snose ličnu odgovornost za vlastitu egzistenciju, pokazuju zaposleni u novoformiranim privatnim firmama.” (S. Bolčić: “Post-socijalistička transformacija i nove radne orijentacije - Srbija 1990 – 2003. godine”, *Društvena transformacija i strategije društvenih grupa – svakodnevnica Srbije na početku trećeg milenijuma*: 111-150, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2004, str.132)

“Najmlađa generacija pokazuje više spremnosti od drugih generacija da se samozapošljava i da osniva vlastite firme,..” (Ibidem, str.137)

умерено богатство неједнаких, јер држи да се сиромаштво лакше трпи ако сви немају, него ако неки имају пуно, а други мање.³⁷⁾

5. ПРЕДЛОГ МЕРА

Предлог мера подразумевао би општедруштвени и ангажман на пољу свеобухватне социјалне политике.

У првом, општедруштвеном случају он би подразумевао већи ангажман политичких фактора у отварању нових радних места. Ова мера би поред директних страних инвестиција морала да подразумева и велике домаће, инфраструктурне послове у грађевинарству, енергетици, пољопривреди. Јачање правне државе и искоренивање криминала и искрени обрачун са корупцијом. Спречавање привредних монопола. Раскид спреге политике, привреде и криминала. Јачање научних и привредних ресурса на формирању дугорочних стратегија развоја у појединим секторима привреде. Планско упошљавање младих у стратешке секторе. Образовање банке кадрова.

У домену социјалне политике: ојачати породицу као темељ друштва без које нема репродукције, појачати бригу према пословно неспособним лицима, заштитити најугроженије слојеве становништва, одредити егзистенцијални минимума испод кога нити један држављанин Републике не би смео да живи, активирати учешће државе у решавању проблема незапослених, квалитетнијег система здравствене заштите и квалитетнијег нивоа образовних услуга.

Резиме

Социологија као наука о друштву од самих почетака је била и наука друштвене кризе. Критичка теорија је апострофирала критички приступ као начин да се утврде аномалије у друштву. Касније, системска теорија (у лику позитивизма, органицизма и функционализма) настојала је да тежиште са критичког пресели у корективно, и да од социологије направи науку која ће решавати друштвене сукобе и противречности у једном друштву. На трагу ових размишљања аутор нас уводи у подробну анализу аномичних стања у српском и србијанском друштву у последњих двадесет година. Ратови, међународна трговинска блокада, инфлација, и сва-

37) S. Antonić: "Društvena osnova i sadašnji pokušaj modernizacije", *Društvena transformacija i strategije društvenih grupa – svakodnevnica Srbije na početku trećeg milenijuma*: 19-37, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2004, str.35. и 36.

којаки видови санкција, оставили су трајне последице на структуру друштва које је доживело “прекинуту транзицију”. Последица ове слике може се посматрати у два периода. Један је период санкција у коме је дошло до значајних друштвених неједнакости, у коме се издвојио виши слој становништва у чврсту спрегу са ауторитарним режимом, и слој људи на маргинама живота који су осуђени на преживљавање (грађански слој службеника и радника, сељаштво, пензионери, незапослени, маргиналне друштвене групе). Након промене режима, исцрпљено друштво, дочекали су нови стресни моменти, у лику различитих “шок терапија”: приватизациони фундаментализам, задуживање, смањивање радничких и синдикалних права, аномична подела рада и подела рада заснована на принуди. У таквој слици друштва нестала је и свака помисао на солидаризам, а такмичарски дух и искључиви индивидуализам постали су темељне вредности друштва. Све је ово утицало да дође ко коначног друштвеног раслојавања у коме су губитници сви, чак и виши средњи слој. У тој неравноправној борби врло мали круг људи постаје стварни власник свега у земљи, и права је копча стабилности поретка, који је стално на клацкалици између маса обесправљених незадовољника и: политичких извршилаца, тајкунских олигарха и међународних пројектаната новог безбедносног система у овом делу света. Аутор у овом раду предлаже сплет мера које би могле да санирају неке од последица оваквог стања.

ЛИТЕРАТУРА

- Antoniћ, Slobodan: “Друштвена основа и садашњи покушај модернизације”, (приредила: Милић, Anđelka) *Друштвена трансформација и стратегије друштвених група – svakodnevnica Србије на почетку трећег миленијума*: 19-37, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, 2004.
- Bolčić, Silvano: “Post-socijalistička трансформација и нове радне оријентације - Србија 1990 – 2003. године”, (приредила: Милић, Anđelka) *Друштвена трансформација и стратегије друштвених група – svakodnevnica Србије на почетку трећег миленијума*: 111-150, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, 2004.
- Cvejić, Slobodan: “Структурни ефекти сиromaштва у Србији”, (приредила: Tomanović, Smiljka) *Друштво у превирању – socioloшке студије неких аспеката друштвене трансформације у Србији*: 21-32, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, 2006.

- http://www.pregled.com/info_pregled.php?tmpl=info_pregled_nastavak_tmpl&id_nastavak=17261&naziv_rubrike=ekonomija, од 29. септембра 2009. године
- Lazić Mladen, Cvejić Slobodan: “Promene društvene strukture u Srbiji – slučaj blokirane post-socijalističke transformacije”, (приредила: Milić, Anđelka) *Društvena transformacija i strategije društvenih grupa – svakodnevnica Srbije na početku trećeg milenijuma*: 39-70, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2004.
- Milić, Vojin: *Prilozi istoriji sociologije*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1989.
- Lazić Mladen, Cvejić Slobodan: “Postsocijalistička transformacija i fragmentacija radničke klase – slučaj Srbije i Hrvatske”, (приредио: Vujović, Sreten) *Društvo rizika – promene, nejednakosti i socijalni problemi u današnjoj Srbiji*: 107-134, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2008.
- Вукмановић, Дијана: “Концепти једнакости и социјалне правде у програмима релевантних партија у Србији”, *Политичка ревија*, бр. 2-4/07:797-822, Институт за политичке студије, Београд, 2007.
- Мрдаковић-Цветковић, Ружица: “Приказ економског програма странке Г17+”, *Политичка ревија*, бр. 2-4/07:691-701, Институт за политичке студије, Београд, 2007.
- Суботић, Момчило: “Српска држава у програмима политичких странака у Србији до Дејтонског споразума”, *Политичка ревија*, бр. 4/06:809-828, Институт за политичке студије, Београд, 2006.
- Вучинић, Маринко: “Male i velike partije”, <http://www.nspm.rs/politicki-zivot/male-i-velike-partije.html>, од 29. априла 2009. године
- Суботић, Драган: “Лидерство и друштвени сукоби у политици”, *Политичка ревија*, бр. 2-4/07:477-510, Институт за политичке студије, Београд, 2007.
- Vidojević, Zoran: *Društveni sukobi – od klasnih do ra(t)nih*, Radnička štampa, Beograd, 1993.
- Хантингтон, Семјуел: *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 1999.
- Станковић, Владан: “Друштвени сукоби – између глобализације и верског фундаментализма”, *Политичка ревија*, бр. 2-4/07:461-477, Институт за политичке студије, Београд, 2007.
- Bosanac Milan, Mandić Oleg, Petković Stanko: *Rječnik sociologije i socijalne psihologije*, Informator, Zagreb, 1977.
- Flere, Sergej: “Društveni sukob”, *Sociološki leksikon*, Savremena administracija, Beograd, 1982.
- Victoroff, David: “Conflict”, *La sociologie*, Centre d’Étude et de Promotion de la Lecture, Paris, 1970.
- Пронин В. Сергей, Давыдов А. Андрей, Машезерская Я. Лидия и др: *Социальные конфликты в современном обществе*, Наука, Москва, 1993.

- Milić, Vladimir: *Sociologija – nauka društvene krize*, Pravni fakultet, Beograd, 1997.
- Boudon Raymond, Bourricard Francois: *Dictionnaire critique de la sociologie*, Presses Universitaires de France, Paris, 1982.
- Станковић, Владан: “Парсонс – Архитекта новог поретка”, *Политичка ревија*, бр.1/04:267-275, Институт за политичке студије, Београд, 2004.
- Wright, Eric: “Class Boundaries and Contradictory Class Location”, *Classes, Power and Conflict* (приредили: Giddens Anthony, Held David): 112-130, McMillan, London, 1982.
- Peachey, Paul: “Building peace in civil society”, *Cultural Heriegage and Contemporary Change Series I – Cultures and Values – Cultural heritage and contemporary change*, No. 34, CRVP, 2006.

Vladan Stankovic

SOCIAL CONFLICTS IN SOCIAL THEORY AND PRACTICE IN SERBIA

Summary

This article's objective is to underline basic causes of conflicts in Serbian society and to suggest some of the measures for its successful solution. Author of the article firstly presented basic theoretical (sociological) preconditions for purpose of transferring them in methodological way into the field of making a working definition of the object of research. Finally, the author used such appropriately defined object of research to present practical results of the research, accordingly using a multidisciplinary approach to the problem in the process. Through the use of critical scientific theory and functionalistic approach to the object of research, the author combined a method of research, statistical method, analythic method of content, comparative method and similar sociological methods for purpose of definining the state of affairs and conditions in abovementioned object of research and in the end the author proposed a certain number of measures for its solution.

Key Words: social conflicts, social position conflicts, sociology, poverty, corruption, social differentiation